

УДК 316.346.32-053.6:502/504(477.63-21)
DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.87.12>

А. С. ЛОБАНОВА

доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та масових комунікацій,
Криворізький державний педагогічний університет

А. КУЗІОР

доктор хабілітований, професор,
завідувач кафедри прикладних суспільних наук
відділу організацій і управління,
Сілезька Політехніка

В. В. КАРИТКА

аспірант кафедри соціології та масових комунікацій,
Криворізький державний педагогічний університет

ПАТЕРНИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ В ПРОМИСЛОВИХ МІСТАХ ТА ЇХ РЕКОНФІГУРАЦІЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА (НА ПРИКЛАДІ КРИВОГО РОГУ)

У статті розглядається важлива соціальна проблема, яка полягає в тому, що у промислових містах погіршується не тільки екологічний стан повітря, води, вичерпуються природні ресурси, але й не покращується орієнтація в населення, зокрема в молоді, на екологічно конструктивну поведінку. Вирішення цієї проблеми автори бачать у необхідності формування в молоді патернів екологічної поведінки.

У роботі уточнюється зміст поняття «патерн екологічної поведінки» як моделей (зразків, шаблонів) поведінки, які формуються у свідомості людини здебільшого як результат розумового вибору найбільш раціональної реакції, установки на конкретну екологічну ситуацію або на конкретний контекст збереження довкілля. Аналізується механізм формування патернів екологічної поведінки через настанови як психічні утворення у свідомості людини, які виникають тоді, коли повторюються якісь дії, а після їх припинення вони не зникають і за схожих обставин актуалізуються знову. Наводяться приклади патернів екологічної/неекологічної поведінки в промислових містах.

Обґрунтовується положення, що інформаційне суспільство має множинність різноманітних можливостей за допомогою правдивої або неправдивої (фейкової) інформації формувати в молоді відповідне (екологічно конструктивне (корисне) / екологічно деструктивне (шкідливе) для суспільства і природи ставлення до довкілля. Доводиться наукове положення, що під впливом словесних і кодових маркерів змінюються настанови, а під їх

впливом патерни шкідливої екологічної поведінки можуть реконфігуруватися в корисну поведінку.

На основі соціологічних опитувань молоді Кривого Рога з'ясовано, що практично в половині респондентів не сформовані патерни екологічно відповідального ставлення до навколишнього середовища. Тому в роботі доводиться, що основним інструментом для формування у свідомості молоді екологічно відповідальної поведінки є освітня та виховна робота, яка має бути здійснена в освітніх установах та мас-медійному просторі відповідно до темпоральних екологічних, кліматичних, соціальних, економічних змін та глобальних викликів, які властиві не тільки українському суспільству, але й людству.

Ключові слова: екологічна поведінка, настанови, молодь, промисловий регіон, патерни, інформація, фейки, природні ресурси.

Постановка проблеми. Актуальність роботи полягає в тому, що темпоральність соціальних змін, зокрема в промислових містах, суттєво впливає на стан свідомості їх мешканців, тим самим формуючи не тільки їхнє особливе сприйняття поточного життя, але й змінюючи поведінку, зокрема й екологічну, яка пов'язана з використанням природних благ і ресурсів.

В умовах реалізації доктрини сталого розвитку проблема дослідження екологічної поведінки молоді набуває особливої гостроти, оскільки, по-перше, молодь є гарантом майбутнього стану суспільства, оскільки перебирає на себе функції попереднього покоління, по-друге, інформаційне суспільство суттєво змінює мислення і поведінку теперішньої молоді, що люди старшого і похилого віку практично вилучаються з динамічного інформаційно-технологічного потоку життя. Тому *соціальною проблемою* в сучасних умовах є формування патернів екологічної поведінки молоді, які були б підпорядкованими виключно завданню збереження довкілля, оскільки нераціональне використання природних ресурсів набуває катастрофічних обертів. Особливо гостро ця проблема виявляється в промислових містах, характер розвитку яких підпорядковується економічним вимогам безупинного зростання виробництва та його обсягів і масштабів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження екологічної поведінки підлітків та молоді в Україні ведуться давно і пов'язуються, звісно, з формуванням екологічної свідомості та екологічної культури тому, що ці явища між собою нерозривні. Поведінка є суть виваюм культури, яка своєю чергою формується завдяки свідомості. Екологічна свідомість молоді та студентів є предметом досліджень О.В. Грезе [1], В.О. Скребець [2], В.І. Панова [3]. Особливості ставлення молоді до довкілля розглядаються у працях О.Л. Верніка [4], М.М. Заброцького і О.В. Вознюка [5] та інших. Варто підкреслити, що українські вчені активно відшуковують шляхи впливу на екологічну поведінку населення, зокрема молоді. Серед них на увагу заслуговують праці В.В. Підліснюка [6], О.М. Титаренко [7].

Водночас залишається малодослідженою і вивченою екологічна поведінка молоді в промислових містах, які є найбільшими «донорами» природних ресурсів, а отже, потребують особливої уваги науковців та державних і соціальних інституцій до формування нової екологічної культури в молодих їх мешканців.

Варто усвідомити, що особливої уваги набувають патерни, тобто моделі екологічної поведінки, що формуються під впливом інформаційних технологій, які, з одного боку, можуть сприяти укоріненню конструктивних і функціональних дій, а з іншого – можуть виявлятися в дисфункціональних та деструктивних вчинках для природи і соціуму.

Метою статті є концептуалізація патернів екологічної поведінки та верифікація їх емпіричними методами в промисловому місті серед молоді під впливом інформаційних технологій. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: по-перше, уточнити зміст поняття «патерни екологічної поведінки»; по-друге, з'ясувати, як вони реконфігуруються в інформаційному суспільстві під впливом інформаційних технологій; по-третє, виявити емпіричним шляхом зміни патернів екологічної поведінки молоді в промисловому місті й окреслити стратегічні напрями їх конструктивної спрямованості. У зазначеному вище контексті необхідно уточнити, що патерни поведінки – це предмет психології, а екологічні та соціальні їхні аспекти – екології, соціології, економіки і педагогіки. Тому наукове дослідження повинно мати міждисциплінарний і мультипарадигмальний характер, який ґрунтується на системному, структурно-функціональному, феноменологічному, ціннісно-нормативному, соціально-дієвому та конфліктному підходах.

Виклад основного матеріалу. У певних життєвих ситуаціях люди удаються до відомих із минулого досвіду стандартів чи шаблонів поведінки, які психологи називають «патернами». Як справедливо підкреслює К. Reddy, «кожна людина визначає себе через свій власний менталітет, який вона розвиває стосовно свого середовища існування, але замість того, щоб у різних середовищах існування мати зовсім іншу поведінку, вона, як правило, має загальний шаблон певних елементів, що нагадує основну характеристику всієї людської істоти» [8]. Однак кожна людина культивує свою поведінку з того оточення, в якому вона живе, наприклад, батьки та друзі, однолітки, медіаагенти тощо. Тобто мова йде про те, що в людей у свідомості формуються певні реакції не тільки на конкретні ситуації, але й на конкретне середовище існування. Ці реакції психологи називають патернами поведінки.

Як зазначає Ю.М. Крилова-Грек, патерн поведінки – це набір типових реакцій (шаблонів), які реалізуються людиною у певній ситуації, а точніше, «сталий елемент (елементи) або фрагмент (фрагменти) поведінки, які систематично повторюються». Розглядаючи патерни в конфліктних ситуаціях, дослідниця наголошує на тому, що вони як шаблони, зразки, моделі закріплюються у свідомості, а згодом їх

конфігурації чи групування частин (елементів різних моделей) або зразків, об'єднуючись у відповідну структуру, формують нові шаблони для наслідування і сприяють побудові нової цілісної моделі поведінки [9]. Формування патернів поведінки людини залежить від багатьох чинників, як генетичних, психологічних, так і соціальних. Соціальне середовище, в якому соціалізується людина, є одним із найбільш впливових зовнішніх факторів, що формують патерни поведінки людини. Особливо це стосується підлітків та молоді, в яких процеси соціалізації пов'язуються, насамперед, із тим, у якому середовищі вони виховуються. Адже в процесі соціальних інтеракцій формується інтерсуб'єктивний світ особистості, який вона переносить у контексти суспільного життя. Молода людина, набуваючи певного досвіду, згодом екстраполює його в реальні поведінкові дії, що набувають повторюваного характеру, тобто стають звичними і необхідними.

Як зазначає І. Трофімова, патерни бувають різні: *комунікативні* або *соціальні* (міміка, жести, голос і інтонації, які людина використовує при знайомстві, зустрічі або спілкуванні); *мислення* (думки, висновки, узагальнення, логічні висновки в результаті дій оточуючих людей або після подій); *рухові* (захисні реакції в разі небезпеки, пози, міміка і жести під час спілкування, пересування в просторі); *емоційні* (діапазон реакцій на роздратування, образу, гумор, компліменти, чужу агресію); *мовні* або *лінгвістичні* (певні словосполучення, мовні форми, діалоги, репліки або повтори, які ми використовуємо в повсякденному мовленні); *культурні* (культурні зразки, цінності, ідеї, характерні для окремої спільноти або племені) [10].

Грунтуючись на презентованому розумінні патернів, зазначимо, що вони формують узвичаєну до схематизму поведінку, яка є досить раціональним механізмом для досягнення життєвих цілей у різних сферах і галузях людської життєдіяльності. Як справедливо підкреслюють S.M. Pellis, V.C. Pellis, A.N. Iwaniuk, незважаючи на те, що поведінка, як правило, трапляється як «безперервний потік дій у більшості ситуацій, існують помітні закономірності, які змушують спостерігачів позначати та вимірювати дискретні «моделі поведінки», які не є руховою продукцією нервової систем людини, а новими властивостями взаємодії мозку, тіла, в якому знаходиться цей мозок, і контексту, в якому відбувається дія» [11]. Мозок людини облаштований таким чином, що дії, які повторюються, переходять у зону несвідомого і стають звичними. Невипадково психологи підкреслюють, що еквівалентом патернів поведінки є звички, вміння, навички для визначення «комплексних поведінкових форм, що відрізняються функціональною автономією, тобто відносною незалежністю від потреб та інших спонук, які онтогенетично були їх причинами» [12, с. 85].

Поведінкові патерни існують у різних сферах життєдіяльності людини. Не є винятком і екологічна сфера, яка в сучасних умовах актуалізується як одна з найбільш значущих, тому що вичерпність

природних ресурсів, забруднення довкілля, зокрема водного і повітряного басейнів, набуває загрозливих для здоров'я і життя масштабів. Особливо катастрофічна ситуація у великих промислових містах, одним з яких є Кривий Ріг. Центральна геофізична обсерваторія України опублікувала рейтинг 53 найбільш забруднених, з екологічної точки зору, найбільших українських міст. Цей рейтинг розраховується за індексом забруднення атмосфери (ІЗА). Найбільший індекс забруднення повітря в таких містах, як Маріуполь і Горлівка Донецька область (16,6 та 14,3 відповідно), Ужгород Закарпатської області (індекс 14,4). Кривий Ріг знаходиться на 15 місці в рейтингу з індексом 11,2. Найнижчі індекси забруднення зафіксовані в Олександрії Кіровоградської області (3,4), Івано-Франківську (4,4) та в Українці Київської області (3,1) [13]. На рівень забруднення атмосфери в різних містах і регіонах впливають різні фактори, основними з яких є викиди забруднюючих речовин та парникових газів від промисловості та автотранспорту, сміттєзвалища, недостатній захист природних ресурсів від нераціонального їх використання. Діяльність промислових підприємств, які є основними забруднювачами навколишнього середовища, набуває усталеного характеру, а отже, за відсутності достатнього контролю виробляються певні патерни – звички безвідповідальних дій, учинків, діяльності, які забруднюють довкілля, завдають збитків природним ресурсам, а як наслідок – і здоров'ю людей. Нерідко ці дії мають безкарний характер, оскільки їх суб'єкти не несуть ні правової, ні моральної відповідальності за них. А отже, процеси забруднення не гальмуються, а навпаки, прискорюються, що потребує вироблення альтернативних їм *патернів екологічної поведінки*.

Грунтуючись на розумінні патернів у психології, визначимо *патерни екологічної поведінки* як моделі (зразки, шаблони) поведінки, які формуються у свідомості людини здебільшого як результат розумового вибору найбільш раціональної реакції, установки на конкретну екологічну ситуацію або на конкретний контекст збереження довкілля. Тут виникає питання: а чи пов'язані установки людини з її зовнішніми учинками? Соціальні психологи вважають, що установки визначають поведінку за таких умов: 1) якщо «інші впливи» зведені до мінімуму; 2) якщо установки повністю відповідають передбаченій поведінці; 3) якщо установка сильна (щось викликає у людини спогади про неї, ситуація непомітно активізує її, або ж людина чинить так, що вона стає сильною) [14, с. 162–163]. А це означає, що звички не завжди стають патернами, а лише тоді, коли людина відчуває певне задоволення від своїх вчинків та дій.

Отримання задоволення від екологічно раціональної поведінки (зниження забруднень водного та повітряного басейнів відходами підприємств, розподіл відходів за речовим змістом, своєчасна рекультивація забруднених земель, перехід на зелену економіку тощо) спонукає людину повторювати апробовану модель знову і знову доти, доки вона не стає її звичкою і атрибутивною властивістю діяльності.

До найбільш поширених патернів екологічної/неекологічної поведінки мешканців промислових міст можна зарахувати, наприклад, звичку сортувати / не сортувати сміття, не палити / палити сухе листя, не розводити / розводити вогнища у лісопосадках, не скидувати / скидувати відходи у річки та водойми тощо. Підприємницька діяльність теж може містити у собі різноманітні патерни неекологічної поведінки та діяльності, а саме забруднення повітря, водойм відходами виробництва, складування токсичних речовин, несанкціоноване вирубування лісів та видобуток корисних копалин, наприклад вугілля, газу, нафти, а також дорогоцінного каміння (бурштину) тощо.

Суттєвий вплив на поведінку людей, особливо молоді, здійснює інформація, яка має неконтрольований характер в інформаційному суспільстві. Загальними рисами інформаційного суспільства є:

- збільшення потоку інформації, яка нерідко має суперечливий характер за своїм змістом;
- формування нових інформаційних технологій, які застосовуються практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства – в економічній, освітній, медичній, військовій, політичній, мистецькій тощо;
- поява і поширення фейкової інформації, яка формує в масовій та індивідуальній свідомості потрібне (часто викривлене) розуміння суспільної політичної, економічної, міжнародної та іншої ситуації в державі, системі країн, людстві;
- використання інформації як специфічної зброї в гібридних війнах, натомість, звичним засобом ведення військових операцій;
- поява інформативних маркерів формування буденної свідомості та їх впливу на повсякденну поведінку людей, зокрема їхнє особисте та родинне життя;
- інволюція мисленнєвих та аналітичних здібностей людей, зокрема підлітків та молоді, оскільки за наявності будь-якої інформації в Інтернеті, втрачається здібність людини думати, аналізувати, зіставляти, отримуючи відповіді на проблемні питання, тощо.

Вочевидь, процес трансформації стаціонарного телефонного зв'язку в мобільний та створення всесвітньої Інтернет-мережі, який відбувся досить швидко – упродовж двох-трьох останніх десятиліть, радикально змінив соціальні стосунки між людьми на мікрорівні та політику держав – на макро- і мегарівні (планетарному). У сучасних умовах практично не існує соціальних процесів і стосунків між людьми (групами, спільнотами, суспільствами), які б не відчували інформативного впливу, залежно від змісту якого вони скеровуються і відбуваються.

Важливо підкреслити, що небезпека лавинного інформаційного впливу на свідомість людей полягає і в тому, що соціальний контроль, який у доінформаційному суспільстві формувався історично, поступово викристалізовується у поведінкових практиках і патернах, в інформаційну добу радикально змінює формат свого формування та своєї дії,

оскільки впливає на людей скоріше через віртуальні соціальні мережі, ніж через реальні соціальні стосунки.

Небезпека такого віртуального інформаційного впливу полягає в тому, що практично втрачається можливість висловлювання протилежної чи альтернативної точки зору, внаслідок чого будь-яка інформація користувачами мереж сприймається на віру, бо практично неможливо перевірити чи дізнатися хто є її справжнім суб'єктом-творцем і/або носієм. А отже, втрачається цінність соціального контролю як договірної системи унормованих соціальних символічних інтеракцій (Дж. Мід). Натомість реальним соціальним нормам в інформаційних мережах формуються їх гібриди, симулякри (П. Бурдьє), над правдивістю чи моральністю яких користувачі особливо не замислюються тому, що або не вистачає часу, або немає бажання, або ж враження, яке вони отримують від інформації, викликає в них одразу певні реакції, які примушують діяти певним чином.

Як справедливо зазначає український соціолог Ю.В. Візниця, в інформаційному суспільстві домінує постправа, яка «не обмежується циркуляцією недостовірної або недобросовісної інформації, формуванням довіри чи недовіри споживачів до джерел інформації, а включає в себе особливості створення тієї чи іншої інформації, її сприйняття та існування в комунікаційному просторі, проявах таких ефектів, як «інформаційні бульбашки», «ехо-камери», що потребують подальших досліджень, як і спрямованих на вдосконалення типологізації аудиторії медіаспоживачів» [15, с. 98].

Отже, інформаційне суспільство має специфічний і неоднозначний вплив як на масову, такі на індивідуальну свідомість, а тому і на установки, які згодом реалізуються у соціальній поведінці чи діяльності людей.

Оскільки предметом наукової роботи є патерни екологічної поведінки молоді промислового міста, проаналізуємо результати авторського соціологічного опитування молоді Кривого Рогу – одного з найпотужніших промислових центрів України (вибірка – 600 респондентів віком від 15 до 30 років, репрезентативна за віком і сферою зайнятості. Опитування проводилося 01.06.2020 – 01.08.2020 р.).

Таблиця 1
Відповіді респондентів щодо проблем довкілля, які їх хвилюють найбільше (дозволялося вибрати не більше трьох проблем)

Варіант відповіді	% до загальної кількості опитаних n=600
1	2
забрудненість ґрунтів	28.0
забрудненість водою	25.0
забрудненість повітря	48.0

Продовження таблиці 1

1	2
неякісна питна вода	37.0
велика кількість сміттєзвалищ	31.0
відсутність змоги сортувати сміття	23.0
розбиті дороги	22.0
розбиті тротуари	41.0
вирубання дерев і зелених насаджень	35.0
нестача зелених насаджень	26.0
низький рівень екологічної культури населення	42.0
низький рівень відповідальності підприємств за забруднення довкілля	45.0
інше	6.0

Як свідчать результати опитування молоді, в п'ятірку найбільш гострих екологічних проблем входять: забрудненість повітря (48,0% опитаних), низький рівень відповідальності підприємств за забруднення довкілля (45,0%); низький рівень екологічної культури населення (42,0%); розбиті тротуари (41,0%) і неякісна питна вода (37,0%). Вочевидь, для Кривого Рога, дійсно, є характерними названі проблеми довкілля і саме вони є наслідком несформованих настанов на екологічно відповідальну поведінку як підприємців, так і населення загалом. Брак екологічної культури, про який зазначають молоді респонденти, і є тим джерелом екологічної байдужості, яка виявляється в небажанні населення сортувати сміття, а у підприємців та органів місцевого самоврядування – у небажанні своєчасно і якісно ремонтувати пішохідні доріжки, встановлювати очисні споруди відповідно до екологічних стандартів, очищувати водойми від бруду та повітря від шкідливих викидів промислових підприємств. А це означає, що в масовій та індивідуальній свідомості відсутні потреби на обов'язковість екологічно відповідальної поведінки, тобто несформованими є настанови на її здійснення. Звісно, вплив настанов на формування патернів екологічної поведінки є процесом складним, в якому задіяні, насамперед, психічні властивості людини. Як зазначає психолог Д. Узнадзе, настанова як психічний стан людини, виникає тоді, коли повторюються якісь дії, а по їх припиненні вона не зникає і за таких обставин актуалізується знову [16, с. 65]. Отже, можуть повторюватися та відтворюватися і патерни екологічної (неекологічної) поведінки: людина, яка звикла сортувати сміття, за будь-яких умов буде це робити обов'язково; а бракон'єр, який звик до злочинного вилову риби під час нересту, наприклад, буде це робити доти, доки не буде притягнутим до карної відповідальності. Психолог Я. Куц переконаний, що настанови впливають на людську поведінку позасвідомо, а «усвідомлення

існування та дії власної настанови ще не звільняє від неї суб'єкта» [17]. Тобто без участі настанови, як підкреслює Д. Узнадзе, не відбувається жодних психічних процесів як усвідомлених явищ, оскільки «для того, аби свідомість почала працювати в якомусь конкретному напрямі, заздалегідь необхідна наявність активності настанови, яка, власне, в кожній окремій ситуації й визначає це спрямування» [16, с. 63]. А отже, без настанов не формуються і патерни поведінки. Щоб з'ясувати, чи сформовані у свідомості криворізької молоді настанови на екологічну поведінку, їм було задано запитання: «Чи відчуваєте ви особисту відповідальність за стан довкілля у вашому місті?» (Таблиця 2).

Таблиця 2

**Наявність відчуття особистої відповідальності
за стан довкілля у Кривому Розі**

Варіанти відповідей	% до кількості опитаних n = 600 респондентів
Так, відчуваю	16.0
Скоріше відчуваю, ніж ні	29.0
Скоріше не відчуваю, ніж так	28.0
Ні, не відчуваю зовсім	18.0
Важко відповісти	9.0
Загалом	100.0

За результатами опитування, можна стверджувати, що молодь поділилася навпіл: 45% опитаних відчувають відповідальність за екологічний стан і стільки ж – 46% – не відчувають, переносючи її на тих осіб, які мають відповідати за охорону навколишнього середовища. А це означає, що в половини криворізької молоді не сформовані настанови на екологічно-відповідальну поведінку, а тому і не розвинуті її патерни: якщо не усвідомлюється екологічна дія та її незворотність, то і не реалізуються в повсякденні її зовнішні прояви.

Ця ситуація може бути змінена під впливом конструктивної вербальної інформації у процесі виховання підлітків та молоді. Як стверджують Д. Узнадзе та Р. Натадзе, в реципієнтів «настанова фіксується і через суто словесний вплив: варію їм 15 разів уявити, що на них діють кулі різних об'ємів або що вони бачать два нерівні кола, щоб у них зафіксувалася відповідна настанова» [16, с. 166]. А це означає, що патерни екологічної поведінки, які формуються під впливом настанов, можуть реконфігуруватися під впливом словесних маркерів: як із конструктивних форм у деструктивні, так і навпаки. Однак для цього потрібна тривала освітня та виховна робота, яка має бути здійснена в освітніх установах та мас-медіа. Для здійснення цієї освітньої роботи необхідні систематичні достовірні інформаційні меседжі,

які розраховані на психологічні особливості їх сприйняття різними віковими групами підлітків і молоді. Саме інформація є тим джерелом, який у кодованому вигляді може формувати настанови на патерни конструктивної екологічної поведінки і/або на реконфігурацію деструктивних патернів, що завдають шкоду довкіллю, руйнують природні ресурси та ландшафтні зони.

Висновки і пропозиції. Вичерпність природних ресурсів та забрудненість повітряного та водного басейнів у промислових містах свідчить про те, що в сучасних умовах поведінка людей, зокрема у сфері побуту та трудової діяльності має скоріше деструктивний для довкілля характер. А це означає, що потрібні дієві прагматичні підходи для переорієнтації поведінки населення, зокрема молоді в конструктивно-екологічне русло. Механізм цієї переорієнтації можливий на основі реконфігурації патернів екологічної поведінки, тобто таких моделей (зразків, шаблонів) поведінки, які формуються у свідомості людини здебільшого як результат розумового вибору найбільш раціональної реакції, установки на конкретну екологічну ситуацію або на конкретний контекст збереження довкілля. Патерни засновуються на певних настановах, тобто таких психічних станах людини, які формуються у свідомості людини під впливом мовних або кодових впливів, які постійно повторюються.

В інформаційному суспільстві існує безліч різноманітних можливостей за допомогою правдивої або неправдивої (фейкової) інформації формувати у молоді відповідне (екологічно конструктивне (корисне) / екологічно деструктивне (шкідливе) для суспільства і природи ставлення до довкілля. Як свідчать соціологічні дослідження, які проводилися у м. Кривий Ріг, практично у половини молоді не сформоване екологічно відповідальне ставлення до навколишнього середовища. Напевно, така ситуація складається і в інших промислових регіонах України. Тому в умовах поступового знищення природних ресурсів, звісно, необхідна широка інформаційно-освітня діяльність, яка реконфігурує патерни екологічної поведінки населення, зокрема молоді, на дбайливе і розумне ставлення до природних ресурсів і довкілля. Отже, перспективним напрямом подальших досліджень є з'ясування соціально-психологічних механізмів формування екологічної відповідальності молоді під впливом настанов та патернів екологічної поведінки.

Список використаної літератури

1. Гресе О.В. Особливості формування екологічної свідомості у студентів гуманітарного і технічного напрямків підготовки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2009. 198 с.
2. Скребець В.О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи : монографія. Київ : Слово, 2004. 440 с.
3. Панов В.И. О предмете психологии экологического сознания. *Прикладная психология*. 2000. № 6. С. 6–18.

4. Вернік О.Л. Деякі особливості специфічного ставлення і поведінки підлітків у довкіллі. *Актуальні проблеми психології* : збірник наук. праць. Т. 7. *Екологічна психологія*. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2003. Ч. 1. С. 51–54.
5. Заброцький М.М., Вознюк О.В. Духовні виміри екологічної відповідальності особистості. *Актуальні проблеми психології* : збірник наук. праць. Т. 7. *Екологічна психологія*. Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2005. Вип. 4. С. 96–103.
6. Підліснюк В.В. Роль освіти у впровадженні сталих підходів та політики протидії змінам клімату в Україні. *Біосферноноосферні ідеї В.І. Вернадського і еколого-економічні та гуманітарні проблеми розвитку регіонів* : матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції, Кременчук, 28–29 травня 2010 р. С. 195–197.
7. Титаренко О.М. Формування екологічної поведінки дорослих: економіко-правові аспекти екологічного виховання. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (дата звернення: 25.10.2020).
8. Reddy K. Psychological patterns of human behavior. URL: https://www.researchgate.net/publication/307122556_Psychological_patterns_of_human_behavior (дата звернення: 27.09. 2020).
9. Крилова-Грек Ю.М. Психологічні засади патернів поведінки у конфліктних ситуаціях. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2013. Вип. 19. С. 155–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apssp_2013_19_24 (дата звернення: 27.09. 2020).
10. Трохимова И. Что такое паттерн и какие они бывают? URL: <https://wikigrowth.ru/chto-takoe/pattern/>(дата звернення: 22.09. 2020).
11. Pellis S.M., Pellis V., Iwaniuk A.N. Chapter Four - Pattern in Behavior: The Characterization, Origins, and Evolution of Behavior Patterns. *Advances in the Study of Behavior*. Volume 46, 2014, P. 127–189. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/B9780128002865000043> (дата звернення: 27.09. 2020).
12. Паттерн. Психология личности: Словарь-справочник / за ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Киев : Рута, 2001. 320 с.
13. Рейтинг забрудненості міст України. Streszoa. URL: https://eco-strecoza.com.ua/information/news&news_id=13 (дата звернення: 25.09. 2020).
14. Майерс Д. Социальная психология. Санкт-Петербург, 1997. 688 с.
15. Візниця Ю.В. Проблеми дослідження феномену «постправа» в медіа-комунікаційному просторі. *Актуальні проблеми теорії і практики*. Збірник наукових праць. 2019. Випуск 83. С. 93–101.
16. Узнадзе Д. Психология установки. Санкт-Петербург, 2001.
17. Куц Я. Взаємозв'язок настанови та внутрішньої форми мови. Філософсько-культурологічні проблеми мови і комунікації. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27354/12-Yakuts.pdf?sequence=1> (дата звернення: 26.09. 2020).

Lobanova A. S., Kuzior A., Karytka V. V. Environmental behaviour patterns of young people in industrial cities, and their reconfiguration in the information society (Using the city of Kryvyi Rih as an example)

The article deals with an important social problem based on the fact that in industrial cities not only the ecological condition of air and water are deteriorating and natural resources are exhausted, but also the attitude of the population, including

young people, towards environmentally constructive behaviour is not improving. The authors see the solution to this problem in the need to form the considered behavioural patterns of environmental performance among young people.

The paper clarifies the content of the concept of "behavioural pattern of environmental performance" as behavioural models (samples, templates) that are formed in the human mind mostly as a result of mental choice of the most rational reaction or attitude to a specific environmental situation, or to a specific context of environmental conservation. Mechanism of forming behavioural patterns of environmental performance is analysed through attitudes as mental formations in the human mind arising when certain actions are repeated and when such actions are discontinued, the patterns do not disappear and become relevant again under similar circumstances. Examples of behavioural patterns of ecological/non-ecological performance in industrial cities are given.

It is argued that information-oriented society has many different possibilities to form appropriate ecologically constructive (useful) / ecologically destructive (harmful) for the society and nature attitude to the environment in young people through truthful or false (fake) information.

It is scientifically proven that verbal and code markers change attitudes, and that harmful behavioural patterns of environmental performance can be reconfigured into useful behavioural patterns.

Based on sociological surveys of young people in the city of Kryvyi Rih, it was found that almost half of the respondents do not have patterns of environmentally responsible behaviour. Therefore, the paper proves that the main tool for the formation of environmentally responsible behaviour in the minds of young people is educational and training work, which should be carried out in educational institutions and mass media space in accordance with temporal environmental, climatic, social, economic changes and global challenges inherent not only in Ukrainian society but also in humanity.

Key words: environmental behaviour, attitudes, youth, industrial region, patterns, information, fakes, natural resources.